

Дейкун Микола<https://orcid.org/0009-0005-1359-537X>

Кандидат медичних наук, професор,
професор кафедри біології та здоров'я людини,
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(м. Чернігів, Україна) E-mail: deikun@ukr.net

ГРОМАДСЬКЕ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ: ПОЛІТИКА, РЕСУРСИ, ДЕМОГРАФІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ, ДЕПОПУЛЯЦІЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ДЕМОВІДТВОРЮВАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАЦІЇ

У статті здійснено системний аналіз взаємозв'язку політичних рішень, ресурсного потенціалу, демографічних процесів і стану здоров'я населення України в контексті зростаючих ризиків депопуляції. Показано, що політична нестабільність, обмежена ефективність соціально-економічної політики, військовий конфлікт, еміграція, тощо спричиняють погіршення стану здоров'я нації, поглиблення демографічної кризи, депопуляції та втрати демовідтворювального потенціалу. Сформульовано три сценарії демографічного розвитку (оптимістичний, інерційний, песимістичний) та надано практичні рекомендації щодо запобігання депопуляції через посилення сімейної, соціальної, міграційної та медичної політики. Акцентовано на перспективі використання потенціалу великих даних та штучного інтелекту в демографічних дослідженнях.

Мета дослідження – виконати міждисциплінарний аналіз та виявити системні зв'язки між політичними, ресурсними, демографічними та соціально-медичними чинниками в сучасній Україні та визначити, можливі шляхи протидії депопуляції, збереження демовідтворювального потенціалу нації на основі науково обґрунтованих стратегічних рішень державної політики і розробити практичні рекомендації для політиків, урядовців та науковців.

Методи дослідження: системний підхід, системний аналіз, статистичний метод, аналітико-синтетичний метод, порівняльно-історичний метод, сценарне прогнозування.

Наукова новизна полягає в тому, що у статті вперше здійснено системний аналіз взаємозв'язку політичних, ресурсних і медико-соціальних чинників у контексті української демографічної кризи.

Висновок. Україна перебуває в стані серйозної демографічної кризи: смертність суттєво перевищує народжуваність, населення старіє, міграція і військовий конфлікт негативно впливають на ситуацію.

Ключові слова: демографічна політика, депопуляція, здоров'я нації, ресурси, людський капітал, міграція, народжуваність, смертність, соціально-економічний розвиток, демовідтворювальний потенціал.

Постановка проблеми. Кризові явища у демографічній ситуації в Україні, депопуляція населення та зниження демовідтворювального потенціалу нації потребують детального аналізу та причинно наслідкового обґрунтування. Громадське здоров'я, в умовах сучасних викликів, потребує удосконалення політики, мобілізації ресурсів та реалізації вимог чинного законодавства, стратегій «Здоров'я у всіх політиках» та Сталого розвитку [1; 2; 3; 4; 5; 6], тощо.

Мета дослідження – виконати міждисциплінарний аналіз та виявити системні зв'язки між політичними, ресурсними, демографічними та соціально-медичними чинниками в сучасній Україні та визначити, можливі шляхи протидії депопуляції, збереження демовідтворювального потенціалу нації на основі науково обґрунтованих стратегічних рішень державної політики і розробити практичні рекомендації для політиків, урядовців та науковців.

Методи дослідження: системний підхід, системний аналіз, статистичний метод, аналітико-синтетичний метод, порівняльно-історичний метод, сценарне прогнозування.

Основні завдання дослідження:

1. Дослідити та оцінити стан здоров'я нації як базовий індикатор її життєздатності.
2. Охарактеризувати сучасну демографічну ситуацію, процеси депопуляції та демовідтворювальний потенціал нації на основі статистичних даних.

3. Провести міждисциплінарний аналіз та виявити системні зв'язки між політичними, ресурсними, демографічними та соціально-медичними чинниками в сучасній Україні з метою призупинення темпів депопуляції нації.

4. Визначити можливі шляхи протидії депопуляції, збереження демовідтворювального потенціалу нації на основі науково обґрунтованих стратегічних рішень державної політики.

5. Дослідити детермінуючий вплив політико-управлінських рішень на демографічні тенденції, зокрема депопуляцію та демовідтворювальний потенціал, через модуляцію ефективності використання сукупного капіталу суспільства (людського, соціального, економічного).

6. Розробити та запропонувати можливі сценарії стратегії та практичні рекомендації для політиків, урядовців та науковців для запобігання депопуляції та погіршенню демовідтворювального потенціалу нації.

7. Розглянути потенціал та можливості використання технологій та ресурсу штучного інтелекту для комплексної оцінки, моделювання та обґрунтування вибору оптимальної моделі національної стратегії щодо стабілізації демографічної ситуації, уповільнення процесів депопуляції, збереження демовідтворювального потенціалу та зміцнення здоров'я нації. Передбачити застосування AI для прогнозування багатфакторних демографічних сценаріїв, оцінки впливу державної політики та оптимізації управлінських рішень на рівні держави, регіонів і територіальних громад.

Наукова новизна полягає в тому, що:

– уперше здійснено системний аналіз взаємозв'язку політичних, ресурсних і медико-соціальних чинників у контексті української демографічної кризи воєнного періоду;

– запропоновано інтегровану модель демографічної політики, що поєднує державне управління, соціальну підтримку, громадське здоров'я та розвиток людського капіталу;

– сформульовано три сценарії демографічного майбутнього України із визначенням ключових політичних умов для уникнення депопуляції.

Практичне значення результатів полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані:

– у формуванні державної стратегії демографічного відновлення;

– для розроблення регіональних програм розвитку людського капіталу;

– у системі громадського здоров'я для оптимізації політики профілактики і підтримки репродуктивного здоров'я;

– у науковій та освітній сфері – для підготовки фахівців із державного управління, соціальної політики, демографії та публічного здоров'я.

Виклад основного матеріалу. Україна стоїть перед загрозою глибокої депопуляції, спричиненої політичними, економічними, соціальними та безпековими факторами. Депопуляційні процеси посилює війна яка триває вже понад десять років, територіальні втрати, мобілізаційні фактори та відсутність довгострокового стратегічного бачення демографічного розвитку.

Таким чином, депопуляція стає дзеркалом політичної кризи, оскільки відображає обмежену здатність держави гарантувати безпеку, соціальний захист і перспективу громадянам.

Для зміни тенденції потрібна стратегічна, багаторівнева політика, орієнтована на здорову, соціально захищену та економічно активну націю та науково обґрунтована, довгострокова програма демографічного розвитку [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11]. Без цього держава ризикує втратити не лише кількісний, а й якісний потенціал розвитку та майбутнє нації.

В процесі дослідження запропоновані наукові визначення поняття «депопуляція» з різних дисциплін – демографії, соціології, економіки та державного управління.

Узагальнене загальнонаукове визначення терміну «Депопуляція» трактується як процес сталого скорочення чисельності населення певної території (держави, регіону чи населеного пункту) унаслідок того, що смертність перевищує народжуваність і не компенсується міграційним приростом та демографічне визначення це негативний природний приріст населення, коли кількість померлих перевищує кількість народжених у межах певного періоду, що призводить до зменшення чисельності населення без урахування міграційних чинників.

Депопуляція це ознака політичної, соціально-економічної та демографічної кризи. Це явище є науково обґрунтованим і повністю відповідає сучасним підходам демографічної, соціологічної та політичної наук.

Депопуляція дійсно є ознакою комплексної кризи і це пояснюється наступними вимірами.

1. Політичний вимір

Депопуляція – індикатор політичної кризи, оскільки:

– відображає неефективність державного управління у сферах соціальної політики, охорони здоров'я, освіти, безпеки та міграційного контролю;

– свідчить про втрату довіри громадян до інститутів влади – люди не бачать перспектив для життя, народження дітей і залишають країну;

– є наслідком нестабільності, воєнних дій, політичної корупції чи невизначеності майбутнього;

– прямо впливає на національну безпеку, адже зменшує людський, військовий і трудовий потенціал держави.

У науковій літературі депопуляція розглядається як «соціально-політичний симптом деградації інституційної спроможності держави» [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11].

2. Соціально-економічний вимір

Депопуляція – прояв соціально-економічної кризи, адже:

- супроводжується зниженням народжуваності через бідність, безробіття, житлову нестабільність;
- зменшує трудові ресурси, підвищує навантаження на систему соціального забезпечення;
- веде до старіння населення, збільшення кількості пенсіонерів, що знижує динаміку економічного зростання;

– формує «демографічну пастку» – коли нація старіє швидше, ніж розвивається економіка.

Світовий банк прямо відносить депопуляцію до «структурних демографічних ризиків розвитку», що уповільнюють економічне зростання [10; 11; 12; 13].

3. Демографічний вимір

Депопуляція – безпосередній прояв демографічної кризи, тому що:

- характеризується тривалим перевищенням смертності над народжуваністю;
- супроводжується старінням вікової структури, зменшенням частки дітей і молоді;
- веде до зниження репродуктивного потенціалу нації;
- формує ланцюгову реакцію демографічного спаду, яку важко зупинити навіть при економічному відновленні.

Таким чином, депопуляція є системною ознакою політичної, соціально-економічної та демографічної кризи, яка відображає нездатність держави забезпечити умови для відтворення населення, соціальної стабільності та розвитку людського капіталу.

Депопуляція в сучасній Україні виступає не лише статистичним показником демографічного спаду, а й комплексним симптомом політичної, соціально-економічної та інституційної кризи, що вимагає системної трансформації державної політики, орієнтованої на людину, сім'ю та відновлення національного потенціалу.

Теоретичні засади: депопуляція як симптом суспільної кризи

1. Концептуальні підходи до розуміння депопуляції.

У сучасній науковій літературі депопуляція трактується не лише як демографічне явище, а як комплексний соціально-економічний і політичний процес, що відображає глибинні структурні зрушення у суспільстві. Класичне демографічне визначення підкреслює, що депопуляція – це тривале зменшення чисельності населення внаслідок негативного природного приросту, тобто перевищення смертності над народжуваністю.

Однак сучасні міждисциплінарні підходи (соціологічний, економічний, політичний) розглядають депопуляцію як ознаку чи свідчення системної кризи, що виявляє неспроможність держави забезпечити належні умови для відтворення населення, добробуту та соціальної стабільності.

2. Політичний аспект депопуляції.

Політична наука трактує демографічні процеси як індикатор ефективності влади. Депопуляція є наслідком політичної дестабілізації, воєнних дій, втрати довіри громадян до інститутів влади, слабкої сімейної та соціальної політики.

В умовах України, де війна триває вже понад десять років, депопуляційні процеси посилюються політичними ризиками, територіальними втратами, мобілізаційними факторами та відсутністю довгострокового стратегічного бачення демографічного розвитку.

Таким чином, депопуляція стає дзеркалом політичної кризи, оскільки відображає обмежену здатність держави гарантувати безпеку, соціальний захист і перспективу громадянам.

Як зазначають окремі вчені – «демографічна вразливість є першим сигналом політичного виснаження держави» [13; 14].

3. Соціально-економічний аспект депопуляції.

З економічної точки зору депопуляція – це деградація людського капіталу, тобто ключового ресурсу розвитку держави. Зменшення чисельності працездатного населення, старіння нації, зниження народжуваності й міграційний відтік ведуть до:

- скорочення робочої сили та потенціалу економічного зростання;
- дисбалансу між поколіннями (зростання частки пенсіонерів);
- перевантаження системи соціального забезпечення;
- посилення бідності та регіональних диспропорцій.

Депопуляція у цьому сенсі є проявом соціально-економічної кризи, бо засвідчує не лише скорочення населення, а й виснаження соціального середовища – зниження якості життя, втрату мотивації до праці, погіршення здоров'я, відчуття безперспективності.

Економісти Світового банку відносять депопуляцію до «структурних демографічних ризиків», які мають довготривалий негативний вплив на продуктивність і ВВП країни.

4. Демографічний аспект депопуляції.

З демографічної точки зору депопуляція – це фаза демографічної кризи, що характеризується:

- негативним природним приростом (смертність > народжуваність);
- старінням населення (зростання частки осіб віком 60+);
- зниженням репродуктивного потенціалу жінок;
- від’ємним міграційним балансом.

Цей процес має самопідсилювальний характер: кожне покоління менше за попереднє, що створює ефект «демографічної інерції».

У випадку України до класичних демографічних факторів додаються військові втрати, вимушена міграція, відкладене батьківство та психологічні наслідки війни. Це призводить до якісної деградації демографічного потенціалу: зменшується частка молоді, зростає смертність серед працездатного населення, падає народжуваність навіть у відносно стабільних регіонах.

5. Депопуляція як комплексний індикатор суспільної кризи.

Отже, депопуляція не є ізольованим демографічним явищем чи феноменом, а інтегральним показником суспільної деградації, який охоплює політичну, соціально-економічну та культурно-моральну сфери. Вона свідчить про розрив між державою та громадянином, про втрату довгострокової перспективи на майбутнє, зниження рівня довіри, оптимізму та соціальної солідарності.

Як зазначає Е. Лібанова, «депопуляція є не лише результатом демографічних процесів, а й наслідком невдач у соціальній, економічній і політичній сферах, що створюють умови для самовідтворення кризи» [4; 5].

Депопуляція може розглядатися як «лакмусовий папірець» соціальної стійкості держави. Вона одночасно є наслідком і причиною кризових явищ: політична слабкість породжує депопуляцію, а депопуляція – поглиблює політичну й економічну уразливість.

Таким чином депопуляція – це комплексна ознака політичної, соціально-економічної та демографічної кризи суспільства. Вона відображає системну неспроможність держави забезпечити умови для відтворення населення, стабільності та розвитку людського капіталу. Подолання депопуляції потребує не лише демографічних заходів, а глибокої політичної модернізації, соціальної стабільності та стратегічного бачення майбутнього нації.

В процесі дослідження виявлено кілька варіантів визначення демовідтворювального потенціалу нації – короткий, розгорнутий та з можливістю інтеграції у вже написаний розділ.

Варіант 1. Коротке академічне формулювання де одним із ключових наслідків політичної, соціально-економічної та демографічної кризи є підрив демовідтворювального потенціалу нації, тобто зменшення здатності суспільства забезпечувати власне природне відтворення. Це, у свою чергу, формує замкнене коло: ослаблення демографічного потенціалу призводить до подальшої депопуляції, поглиблюючи системну кризу держави.

Варіант 2. Розгорнуте пояснення де одним із найсерйозніших наслідків політичної, соціально-економічної та демографічної кризи є підрив демовідтворювального потенціалу нації. Під цим поняттям розуміють сукупність соціальних, економічних, культурних та психологічних умов, за яких суспільство спроможне відтворювати свою чисельність і якість населення.

Коли політична нестабільність поєднується з економічною вразливістю, низьким рівнем соціального захисту, міграційними втратами та погіршенням здоров’я населення, механізми демографічного відтворення починають руйнуватися. Зменшується частка репродуктивно активного населення, відкладається народження дітей, зростає еміграційна активність молоді, що в підсумку послаблює демографічну основу держави.

Таким чином, підрив демовідтворювального потенціалу виступає не лише наслідком кризи, а й чинником її подальшого загострення, оскільки породжує ланцюгову реакцію депопуляційних процесів.

Варіант 3. Формулювання для наукового висновку. Депопуляція не є ізольованим демографічним феноменом, а постає інтегральним наслідком системного підриву демовідтворювального потенціалу нації, зумовленого сукупною дією політичної дестабілізації, соціально-економічної деградації та ерозії інституцій соціального відтворення.

За таких умов нація втрачає спроможність не лише до кількісного відновлення населення, але й до міжпоколінної трансмісії соціального, культурного та духовного капіталу, що є необхідною передумовою збереження національної ідентичності та забезпечення сталого розвитку. Важливим етапом дослідження стало встановлення взаємозалежності та взаємозв’язку між такими суспільними явищами, як депопуляція і демовідтворювальний потенціал. Це сприятиме в процесі побудови національної ефективно діючої системи громадського здоров’я та забезпечення майбутнього української нації.

У процесі дослідження встановлено, що:

– взаємозалежність та взаємозв’язок між демовідтворювальним потенціалом нації і депопуляцією є прямим і протилежно спрямованим тобто низький демовідтворювальний потенціал веде до депопуляції, а депопуляція веде до ослаблення демовідтворювального потенціалу.

– нація яка має слабкі можливості для відтворення населення, виникають умови для зменшення чисельності населення. Це проявляється через: низьку народжуваність, старіння населення, високу смертність, відтік населення за кордон. У результаті коефіцієнт природного приросту стає від'ємним, і починається депопуляція.

Разом з тим депопуляція сприяє подальшому зниженню демовідтворювального потенціалу, адже депопуляція має ефект «самопідсилення»: зменшується частка молоді та людей репродуктивного віку; зростає демографічне навантаження на працездатне населення; порушується вікова структура; економічне навантаження збільшується, що погіршує умови для сімей та народжуваності, тощо. Усе це далі скорочує демовідтворювальний потенціал, роблячи вихід із демографічної кризи складнішим.

На основі аналізу вищезгаданих чинників нами окреслено перспективи можливої депопуляції та кілька сценаріїв розвитку майбутнього:

1. Інерційний сценарій: збереження поточних темпів скорочення населення, продовження демографічного дефіциту, помірне старіння й подальша міграція.

2. Оптимістичний сценарій: аналіз, оцінка та запровадження посиленої демографічної, соціальної, міграційної політик, стимулювання народжуваності, модернізація систем громадського здоров'я орієнтованої на стабілізацію демографічної ситуації, уповільнення процесів депопуляції, збереження демовідтворювального потенціалу та зміцнення здоров'я нації, профілактику неінфекційних хвороб, повернення частини мігрантів, тощо.

3. Песимістичний сценарій: подальше погіршення демографічної ситуації та умов життєдіяльності людей, депопуляція, деградація сільських і периферійних територій, зниження життєздатності нації як цілісного соціуму, масова внутрішня та зовнішня міграція.

Результати базового дослідження підтверджують вищесказане. Зокрема:

– природний рух населення України за останні 10 років значно деградував. Так, рівень народжуваності населення України, за вказаний період, знизився в 2,2 рази, а рівні смертності залишаються стабільно високими. Тобто країна перебуває у стані природного скорочення населення за рахунок того, що рівень смертності перевищує рівень народжуваності майже утричі (за даними Мін'юсту, смертність у 2024-му перевищила народжуваність у ~2,8 рази). У 2024 році в Україні померло – ~ 495,1 тис осіб, а народилось – ~ 176,1 тис осіб;

– депопуляція як структурно-демографічний феномен в Україні, впродовж останнього десятиліття, набула системного характеру. Чисельність постійного населення, за даними Держстату, стабільно зменшується, а коефіцієнт скорочення населення (депопуляції) є від'ємним. Так, станом на 1 січня 2015 року постійне населення України становило ~ 42,93 млн осіб, а станом на 01.01.2025 року 30,810,500 осіб;

– демовідтворювальний потенціал нації стабільно погіршується про що свідчать показники народжуваності та смертності, сумарний коефіцієнт народжуваності – у 2014 році складав 1,50 дитини на жінку, а у 2023 році 1,20 дитини на жінку (зміна: ▼ 20% нижче за рівень простого відтворення (2,15), вікова структура материнства показує, що частка народжень у жінок 25-29 років у 2014 році складала 32%, а у 2023 році – 28%, зростання частки народжень у жінок 35+ років: у 2014 році складала 12%, а у 2023 році – 18%.

– міграційний компонент відіграє негативну роль, для збереження української нації, особливо після початку повномасштабної війни (багато людей виїхало, частина ще не повернулася). Надзвичайно важливими є показники вікової структури мігрантів – діти до 18 років: ~ 35% від загальної кількості біженців, жінки 20-59 років: ~ 42%, чоловіки 20-59 років: ~ 18% та втрата репродуктивного потенціалу – кількість жінок репродуктивного віку (18-49 років), які виїхали: ~ 1,8-2,2 млн, що, за розрахунками, приведе до скорочення репродуктивного потенціалу на 25-30% на найближчі 5-7 років та до втрати потенційних народжень: ~ 150-200 тис. на рік.

– в останнє десятиліття високими темпами відбувається старіння населення та зростає демографічне навантаження і це залишається серйозною проблемою для майбутнього української нації. За даними Держстату видно темпи старіння. Зокрема, частка осіб похилого віку (60+) у 2014 році складало 9,2 млн осіб (21,4% від усього населення), а у 2024 році 9,8 млн осіб (31,8%), частка дітей (0-14 років) у 2014 році складало 6,9 млн осіб (16,1% від усього населення), а у 2024 – 5,1 млн осіб (16,5%), індекс старіння (кількість осіб 60+ на 100 дітей 0-14) у 2014 році складав 133, а у 2024 – 192, (зміна: ▲ 44% тобто різке погіршення співвідношення), очікувана тривалість життя при народженні у 2014 році (ж – 76,4, ч – 66,5 років), у 2023 році (ж – 74,2 ч – 62,5) (зміна: ▼ 4,0 роки для чоловіків, ▼ 2,2 роки для жінок), тощо.

Для порівняння і орієнтації застосовується золота демографічна формула - вважається ідеальна структура населення за віком: діти (0-14 років) – 20-25%, молодь та дорослі (15-64 років) – 60-65%, літні люди (65 років +) – 10-15%. Приклад: Скандинавські країни (Швеція, Данія) підтримують ці пропорції.

Рівні та динаміка структури населення України за віком (2014-2024 рр.) – 2014 діти (0-14 років) – 15,1%, 2024 – 16,5% – (+1,4), молодь та дорослі (15-64 років) 2014 – 68,9%, 2024 – 64,7% – (-4,2), літні люди (65 років +) 2014 – 16,0%, 2024 – 18,8% – (+2,8) [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11].

На підставі емпіричного аналізу, системні детермінанти глибокої демографічної кризи в Україні можуть бути структуровані за кількома взаємопов'язаними рівнями: макроструктурно-політичним, соціально-демографічним, медико-екологічним та структурно-віковим. Для аналізу масиву статистичних даних, чинників та інформації вважаємо перспективним і сучасним використання потенціалу штучного

інтелекту в демографічних дослідженнях та в процесі пошуку раціональних шляхів виходу з кризи [12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21].

Таким чином, демографічна криза в Україні має полікаузальний характер, будучи результатом накладення та синергетичного посилення довгострокових структурних зрушень (демографічний перехід, старіння населення), хронічної політичної та економічної нестабільності, недостатньої ефективності соціальних інститутів та гострих шоків впливів, зумовлених збройною агресією.

Наслідком цих процесів є поглиблення демографічної нестабільності, послаблення демовідтворювального потенціалу нації, зростання соціально-психологічного та економічного навантаження на домогосподарства та зниження ефективності системи громадського здоров'я.

Демографічна криза негативно впливає на загальний стан здоров'я населення, підвищує рівень захворюваності та передчасної смертності, обмежує можливості для планування сім'ї та народження дітей, а також поглиблює структурні вікові диспропорції, що створює додаткові виклики для забезпечення сталого соціально-демографічного розвитку. Це робить кризу системним викликом, що вимагає комплексної, багаторівневої та довгострокової стратегії та відповіді на рівні державної політики, максимальна мобілізація ресурсів, інтеграції заходів громадського здоров'я, стабілізації демографічної ситуації та підтримки демовідтворювальної спроможності нації.

Відповідно до результатів проведеного дослідження шляхи подолання кризи повинні ґрунтуватися на підставі комплексного аналізу глибокої структурної депопуляції, що характеризується стійким скороченням населення, критичним зниженням народжуваності, втратою репродуктивного потенціалу та стрімким демографічним старінням, та враховуючи, що демографічна криза в Україні має полікаузальний характер, як результат накладення та синергетичного посилення довгострокових структурних зрушень, пропонується наступна багаторівнева стратегія втручання, спрямована на стабілізацію та відновлення демографічної ситуації, демовідтворювального потенціалу та здоров'я нації:

Рекомендації щодо подолання демографічної кризи та зміцнення здоров'я нації в Україні.

Враховуючи, що демографічна криза в Україні має полікаузальний характер і є результатом накладення та синергетичного посилення довгострокових структурних зрушень (демографічний перехід, старіння), хронічної політичної та економічної нестабільності, неефективності соціальних інститутів та шоків впливів збройної агресії. Вона загрожує демовідтворювальному потенціалу, стабільності соціально-демографічного розвитку та стану здоров'я нації.

Подолання демографічної кризи вимагає комплексної, багаторівневої та довгострокової стратегії державного реагування, що передбачає:

- інституціоналізацію пріоритету здоров'я та демографічної безпеки шляхом формування та консолідації політичної волі на найвищому рівні для впровадження міжгалузевих стратегій «Здоров'я у всіх політиках» та Цілей Сталого Розвитку ООН;

- визнання демографічної стабільності ключовим орієнтиром державної політики та інтеграцію здоров'я і демографічної стабільності як національного пріоритету у всі державні політики.

Щодо конкретних пропозицій і дій для досягнення генеральної мети: збереження здоров'я нації, стабілізація демографічної ситуації та забезпечення природного приросту населення пропонуємо:

- створити національну, ефективно діючу систему громадського здоров'я, побудовану на принципах причинно-наслідкового обґрунтування, міжгалузевих стратегій «Здоров'я у всіх політиках» та Цілей сталого розвитку ООН, із забезпеченням повноцінного функціонування всієї вертикалі управління – держава → регіон → громада, яка здатна інтегрувати зусилля представників усіх форм власності (державної, комунальної, приватної), узгоджувати політики та ресурси між секторами, забезпечувати координацію, моніторинг і відповідальність кожного рівня управління за формування здорового та безпечного середовища життєдіяльності населення;

- створити орган управління національної системи громадського здоров'я при Президентові України чи Кабінеті Міністрів України;

- запровадити експертизу чинного законодавства та усіх законодавчих ініціатив на відповідність принципам «Health in All Policies» з метою оцінки впливу їх реалізації на здоров'я нації та демографічну ситуацію;

- створити умови для активізації фундаментальних досліджень в сфері громадського здоров'я;

- розробити національну, науково обґрунтовану, інтегровану демографічну стратегію на 10-20 років, яка поєднує комплекс заходів у сфері громадського здоров'я і ґрунтується на результатах фундаментальних досліджень, принципах причинно-наслідкового обґрунтування проблем здоров'я, міжгалузевій стратегії «Здоров'я у всіх політиках» та сталого розвитку України до 2030 року, тощо;

- створити на національному рівні систему моніторингу і оцінки ключових індикаторів демографічної ситуації, демовідтворювального потенціалу та здоров'я нації, як критерій ефективності функціонування національної системи громадського здоров'я;

- запровадити щорічну доповідь Президента України Верховній раді України та народів України про реалізацію національної політики в сфері громадського здоров'я та динаміку конкретних результатів – стан здоров'я нації, індикатори демографічної ситуації, демовідтворювального потенціалу та майбутнього української нації.

Дослідженням доведено, що для забезпечення ефективного функціонування національної системи громадського здоров'я, окрім узгодження політик та ресурсів усіх секторів, обов'язково задіяти всю

вертикаль управління – держава → регіон → громада та інтегрувати зусилля представників усіх форм власності (державної, комунальної, приватної) та забезпечувати координацію, моніторинг і відповідальність кожного рівня управління за формування здорового та безпечного середовища життєдіяльності населення;

– створити органи управління системою громадського здоров'я на регіональному та муніципальному рівнях.

Додаткові заходи щодо забезпечення перспективної для нації демографічної ситуації, демовітворювального потенціалу та здоров'я нації доцільно реалізувати широкий спектр заходів на рівні держави, регіонів, громад, зокрема:

Легітимізація національної ідеї збереження життя і здоров'я (державний – регіональний – місцевий рівні).

Державний рівень:

- закріпити на конституційно-правовому рівні здоров'я та життя людини як найвищу соціальну цінність і стратегічну мету державної політики;
- визначити зміцнення здоров'я нації, демографічну стабільність та розвиток людського капіталу як базові опорні принципи державного управління;
- включити національну ідею збереження життя і здоров'я в усі державні стратегії розвитку.

Регіональний рівень:

- інтегрувати національну ідею у регіональні стратегії та програми, формуючи єдину ідентичність політик щодо здоров'я та демографії;
- реалізувати комунікаційні програми, що формують відповідальне ставлення до здоров'я та сімейного розвитку.

Рівень громад:

- забезпечити включення принципу цінності життя і здоров'я в місцеві програми розвитку громади;
- підтримувати та розвивати локальні ініціативи, які сприяють формуванню культури здоров'я, соціальної згуртованості та позитивних демографічних моделей.

Нормативно-правове забезпечення (державний – регіональний – місцевий рівні).

Державний рівень:

- провести системне оновлення законодавства у сфері громадського здоров'я, соціального розвитку та сімейної політики з урахуванням принципів «Здоров'я у всіх політиках» та довгострокових демографічних прогнозів;
- закріпити інституційно обов'язок органів влади враховувати демографічні та соціальні наслідки управлінських рішень;
- внести зміни до профільних законів щодо обов'язкової інтеграції соціально-демографічних індикаторів у державні програми та стратегії.

Регіональний рівень:

- привести регіональні програми соціального розвитку та стратегії до єдиних національних стандартів демографічної та здоров'язбережувальної політики;
- забезпечити нормативну уніфікацію та координацію між галузями на рівні областей (освіта, соціальний захист, довкілля, економіка, зайнятість).

Рівень громад (ОМС):

- адаптувати нормативно-правові акти місцевого рівня для підтримки демографічного розвитку та здоров'я населення відповідно до національних і регіональних рамок;
- закріпити обов'язкове врахування чинників та детермінант громадського здоров'я у місцевому плануванні розвитку.

Запровадження обов'язкової демографічної та соціальної експертизи політик (державний – регіональний – місцевий рівні).

Державний рівень:

- інституційно впровадити обов'язкову демографічну експертизу для всіх законопроектів, державних програм, стратегій та бюджетних рішень;
- створити Національний центр демографічної експертизи та оцінки впливу політик на здоров'я нації;
- інтегрувати результати експертизи в законотворчий процес та процес бюджетного планування.

Регіональний рівень:

- ввести регіональні механізми експрес-оцінки впливу програм на демографічні та соціально-екологічні індикатори;
- формувати регіональні аналітичні звіти щодо впливу рішень на відтворення населення та здоров'я.

Рівень громад:

- запровадити обов'язкову експертизу місцевих програм розвитку на відповідність стратегічним демографічним і здоров'язбережувальним цілям;

– забезпечити відкритість і прозорість оцінки впливу рішень, щоб громади розуміли довгострокові наслідки.

Фіскальна консолідація та стратегічне ресурсозабезпечення (державний – регіональний – місцевий рівні).

Державний рівень:

– забезпечити стратегічний перерозподіл державних фінансових ресурсів на розвиток системи громадського здоров'я, освіти, соціальної підтримки родин та формування безпечного середовища життєдіяльності населення;

– розробити державні програми стимулювання інвестицій у людський капітал, включно з інфраструктурними проектами, які впливають на демографічні прогнози;

– створити цільові фонди підтримки народжуваності, молодих родин і демовідтворювальних програм.

Регіональний рівень:

– забезпечити ефективне використання міжбюджетних трансфертів на підтримку регіональних програм зміцнення здоров'я та демографічної стабільності;

– оптимізувати регіональний розподіл коштів відповідно до демографічних ризиків.

Рівень громад:

– формувати місцеві бюджети розвитку з урахуванням впливу інвестицій на здоров'я населення, якість середовища та демографічну динаміку;

– розвивати партнерські фінансові механізми (державно-приватні, міжмуніципальні) для розширення доступу до інфраструктури, важливої для сімей та дітей.

Висновки. Отже, Україна перебуває в стані серйозної демографічної кризи: смертність суттєво перевищує народжуваність, населення старіє, міграція і військовий конфлікт негативно впливають на ситуацію.

Ресурсна база країни (людський, соціальний, економічний, екологічний капітал) є критичною: без її посилення демографічні процеси матимуть негативний ефект.

Перспективи майбутнього нації залежать від вибору стратегії та політики. Якщо залишити ситуацію на самопливі – ризики депопуляції будуть радикальними, а якщо діяти організовано і системно можливе уповільнення або відворот негативного тренду.

Рекомендації для політикуму. Запровадити щорічну доповідь Президента України Верховній раді України та народів України про реалізацію національної політики в сфері громадського здоров'я та динаміку конкретних результатів – стан здоров'я нації, індикатори демографічної ситуації, демовідтворювального потенціалу та майбутнього української нації.

Запровадити стратегію демографічного відновлення, створити національну систему громадського здоров'я забезпечити ресурсами кадри, фінанси, матеріально технічна баз, розробити державну програму з чіткими KPI, та механізмом моніторингу, інтегрувати демографічну політику у стратегічне планування країни, розробити та запровадити єдину міграційну політику стимулювання повернення українців – мігрантів, запровадити регіональну політику протидії депопуляції, врахування демографічних ризиків у національних стратегіях розвитку, економічному плануванні, безпековому аналізі, інвестиційній політиці, тощо.

References

1. Дейкун М. Підходи до формування національної системи громадського здоров'я через стратегію «Здоров'я у всіх політиках». *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. Вип. 31 (187). Серія: Педагогічні науки. Чернігів: НУЧК, 2025. С. 356–363.
Deikun, M. (2025). Pidkhody do formuvannya natsionalnoyi systemy hromadskoho zdorovya cherez stratehiyu «Zdorovya u vsikh politykakh» [Approaches to the formation of a national public health system through the «Health in All Policies» strategy]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehiium» imeni T. H. Shevchenka. Series: Pedagogichni nauky – Bulletin of T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»*. Series: Pedagogical sciences. 31(187). 356–363. [in Ukrainian].
2. Дейкун М. Законодавче забезпечення організації та функціонування системи громадського здоров'я. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. Серія: Пед. науки. Чернігів: НУЧК, 2024. Вип. 25 (181). С. 210–218.
Deikun, M. (2024). Zakonodavche zabezpechennya orhanizatsiyi ta funktsionuvannya systemy hromadskoho zdorovya [Legislative support for the organization and functioning of the public health system]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehiium» imeni T. H. Shevchenka. Series: Pedagogichni nauky – Bulletin of T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»*. Series: Pedagogical sciences. 25(181). 210–218. [in Ukrainian].
3. Курило І. О. Народжуваність в Україні: тенденції, детермінанти, прогнози. Київ: ІДСД, 2021. 240 с.
Kurylo, I. O. (2021). Narodzhuvanist v Ukraini: tendentsiyi, determinanty, prohnozy [Fertility in Ukraine: trends, determinants, forecasts]. Kyiv: IDSS. 240 p. [in Ukrainian].

4. Лібанова Е. Демографічні виклики та соціальний розвиток України. *Демографія та соціальна економіка*. Вип. 1 (43). Київ: ІДСД, 2021. С. 5–22.
Libanova, E. (2021). Demohrafichni vyklyky ta sotsialnyi rozvytok Ukrainy [Demographic challenges and social development of Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and Social Economy*, 1(43), 5–22. [in Ukrainian].
5. Лібанова Е., Курило І., Позняк О. Тенденції народжуваності та демографічний перехід в Україні. Київ: Інститут демографії імені М. В. Птухи, 2020.
Libanova, E., Kurylo, I., Pozniak, O. (2020). Tendentsii narodzhuvanosti ta demohrafichniy perekhid v Ukraini [Fertility trends and demographic transition in Ukraine]. Kyiv: Ptoukha Institute of Demography. [in Ukrainian].
6. Лібанова Е. М. Демографічний розвиток України: виклики та перспективи. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень, 2019. 288 с.
Libanova, E. M. (2019). Demohrafichniy rozvytok Ukrainy: vyklyky ta perspektyvy [Demographic development of Ukraine: challenges and prospects]. Kyiv: Ptoukha Institute for Demography and Social Studies. 288 p. [in Ukrainian].
7. Левчук Н. Старіння населення України: динаміка, детермінанти, проєкції. *Демографія та соціальна економіка*. Вип. 2 (36). Київ: ІДСД, 2019. С. 25–44.
Levchuk, N. (2019). Starinnya naseleння Ukrainy: dynamika, determinanty, proyeksiyi [Population aging in Ukraine: dynamics, determinants, projections]. *Demohrafiya ta sotsialna ekonomika – Demography and Social Economy*. 2(36). 25–44. [in Ukrainian].
8. Луценко І. Штучний інтелект у публічній політиці: можливості для демографічного моделювання. *Аспекти публічного управління*. Т. 10. № 3. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2022. С. 67–78.
Lutsenko, I. (2022) Shtuchnyi intelekt u publichnii politytsi: mozhlyvosti dlia demohrafichnoho modeliuвання [Artificial intelligence in public policy: opportunities for demographic modeling]. *Aspekty publichnoho upravlinnia – Aspects of Public Administration*. 10(3). 67–78. [in Ukrainian].
9. Пилипенко Є. М. Соціальні детермінанти здоров'я та тривалості життя населення України. Харків: Право, 2018. 210 с.
Pylypenko, Ye. M. (2018). Sotsialni determinanty zdorovya ta tryvalosti zhyttya naseleння Ukrayiny [Social determinants of health and life expectancy of the population of Ukraine]. Kharkiv: Pravo. 210 p. [in Ukrainian].
10. Стратегія демографічного розвитку України до 2035 року (проєкт). Київ: Кабінет Міністрів України, 2023.
Stratehiya demohrafichnoho rozvytku Ukrayiny do 2035 roku (proyekt) [Strategy of demographic development of Ukraine until 2035 (draft)]. Kyiv: Cabinet of Ministers of Ukraine. 2023. [in Ukrainian].
11. Національна стратегія у сфері громадського здоров'я до 2030 року. Київ: МОЗ України, 2022.
Natsionalna stratehiya u sferi hromadskoho zdorovya do 2030 roku [National public health strategy until 2030]. Kyiv: Ministry of Health of Ukraine. 2022. [in Ukrainian].
12. United Nations. World population prospects 2022: methodology and key findings. New York: UN DESA; 2022.
United Nations. (2022). World population prospects 2022: methodology and key findings. New York: UN DESA. [in English].
13. World Health Organization. Social determinants of health: conceptual framework. Geneva: WHO; 2010.
World Health Organization. (2010). Social determinants of health: conceptual framework. Geneva: WHO. [in English].
14. Lee R. The demographic transition: three centuries of fundamental change. *Journal of Economic Perspectives*. 17(4): 2003. 167–190.
Lee, R. (2003). The demographic transition: three centuries of fundamental change. *Journal of Economic Perspectives*. 17(4). 167–190. [in English].
15. Keyfitz N, Caswell H. Applied mathematical demography. 4th ed. New York: Springer; 2010. 550 p
Keyfitz, N., & Caswell, H. (2010). Applied mathematical demography (4th ed.). New York: Springer. 550 p. [in English].
16. Billari F, Wilson C, editors. Forecasting demographic change: theory, methods, and applications. Heidelberg: Springer; 2013. 327 p.
Billari, F., & Wilson, C. (Eds.). (2013). Forecasting demographic change: theory, methods, and applications. Heidelberg: Springer. 327 p. [in English].
17. National Academies of Sciences. Artificial intelligence and the future of population forecasting. Washington: NAS Press; 2021. 198 p.
National Academies of Sciences. (2021). Artificial intelligence and the future of population forecasting. Washington: NAS Press. 198 p. [in English].

18. Barredo J. I, et al. Machine learning approaches for demographic prediction // Nature Communications. 2020; 11: Article 2231.
Barredo, J. I., et al. (2020). Machine learning approaches for demographic prediction. Nature Communications. 11. Article 2231. [in English].
19. Cereda G, Facchini A. Big data and population studies: new challenges and opportunities // Demographic Research. 2021; 44: 593–610.
Cereda, G., & Facchini, A. (2021). Big data and population studies: new challenges and opportunities. Demographic Research. 44. 593–610. [in English].
20. Kaplan G, Meng X. Modeling population dynamics with AI: causal frameworks for social systems // Population Studies. 2022; 76(2): 145–169.
Kaplan, G., & Meng, X. (2022). Modeling population dynamics with AI: causal frameworks for social systems. Population Studies. 76(2). 145–169. [in English].
21. OECD. Artificial intelligence in public policy: opportunities for population well-being. Paris: OECD Publishing; 2023.
OECD. (2023). Artificial intelligence in public policy: opportunities for population well-being. Paris: OECD Publishing. [in English].

Deikun Mykola

ORCID 0009-0005-1359-537X

*PhD (Candidate of Medical Sciences), Professor,
Professor of the Department of Biology and Human Health,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Collegium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: deikyn@ukr.net*

**PUBLIC HEALTH UNDER CONTEMPORARY CHALLENGES:
POLICY, RESOURCES, DEMOGRAPHIC TRENDS, DEPOPULATION, AND PRESERVATION
OF THE NATION'S DEMOGRAPHIC REPRODUCTION POTENTIAL**

The article provides a systematic analysis of the interrelationship between political decisions, resource potential, demographic processes, and the health status of the population of Ukraine in the context of increasing risks of depopulation. The author demonstrates that political instability, limited effectiveness of socio-economic policy, military conflict, emigration, and related factors contribute to the deterioration of national health, the deepening of the demographic crisis, depopulation, and the loss of demographic reproduction potential. Three demographic development scenarios (optimistic, inertial, and pessimistic) are formulated, and practical recommendations are proposed to prevent depopulation through strengthening family, social, migration, and health policies. Particular emphasis is placed on the prospects of using big data and artificial intelligence in demographic research.

***The aim of the study** is to conduct an interdisciplinary analysis and identify systemic relationships between political, resource, demographic, and socio-medical factors in contemporary Ukraine, as well as to determine possible ways to counter depopulation and preserve the nation's demographic reproduction potential based on scientifically grounded strategic public policy decisions, and to develop practical recommendations for policymakers, government officials, and researchers.*

***Research methods** include the systems approach, systems analysis, statistical methods, analytical-synthetic methods, comparative-historical analysis, and scenario forecasting.*

***Scientific novelty** lies in the fact that this study presents, for the first time, a systematic analysis of the interconnections between political, resource, and socio-medical factors within the context of Ukraine's demographic crisis.*

***Conclusion.** Ukraine is experiencing a severe demographic crisis: mortality significantly exceeds fertility, the population is aging, and migration and military conflict have a negative impact on demographic dynamics.*

***Key words:** demographic policy, depopulation, national health, resources, human capital, migration, fertility, mortality, socio-economic development, demographic reproduction potential.*

Стаття надійшла до редакції 12.12.2025 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор **Ольга Мехед**